

UR

EEN STAD TUSSEN
GODEN, KONINGEN
EN MENSEN

MJ van Hagen

UR

Een stad tussen goden, koningen en mensen

Boekcode: 270-5UR

Gebruik de boekcode op **www.rinusvanhagen.nl** en ontvang korting op mijn betaalde cursussen. Zo kun je na het lezen van het boek je kennismaking met Mesopotamië, het spijkerschrift en de oude talen verder verdiepen.

Copyright © 2026 MJ van Hagen

Auteur: MJ van Hagen

Website: <https://rinusvanhagen.nl>

Uitgever: Historisch Onderzoek

De uitgever heeft getracht alle rechthebbenden op copyright van fotomateriaal te achterhalen. Zij die desondanks menen aanspraak te kunnen maken op deze rechten, verzoeken wij contact met ons op te nemen.

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, door middel van druk, fotokopieën, geautomatiseerde gegevensbestanden of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

INHOUD

Voorwoord	6
Een dag in Ur	18
Ur: een stad tussen goden, koningen en mensen	27
Het landschap en de vroegste geschiedenis van Ur	36
De Eerste Dynastie van Ur	43
Bevolking, taal en internationale contacten	49
Rijkdom, handel en het einde van de Eerste Dynastie	56
Ur onder het Akkadische rijk	62
De Derde Dynastie van Ur	69
De kleitabletten van Ur III: een archief van het dagelijks leven	78
Koninklijke inscripties, herinnering en beeldcultuur	87
De ondergang van het Akkadische rijk en de opkomst van Ur III	94
Ur-Nammu: koning, bouwer en hersteller van Sumer	100
Shulgi: de uitbouw van het koninkrijk van Ur	109
Amar-Sin, Shu-Sin en Ibbi-Sin: de geleidelijke verzwakking van Ur III	120
De val van Ur	130
Bestuur en samenleving: de patrimoniale staat van Ur III	140
De koning en zijn hof	152
De vorming van een samenhangend rijk	163

Eenheid door standaardisering, schrift en verbinding	171
Recht en rechtspraak	179
Arbeid en arbeidsorganisatie.....	187
Land, landbouw en de tempeldomeinen.....	198
Ambachten en de organisatie van productie	207
Een economie van herverdeling.....	216
Betrekkingen met de buitenwereld	228
De wereld ten oosten van Ur.....	238
Mari, de Amorieten en de westelijke wereld.....	245
Het noorden en de Hurrieten	251
De Golf en de Indusvallei	256
Cultuur, taal en koninklijke beeldvorming	263
Religie, koningschap en de goddelijke orde.....	269
Literatuur en het koninklijke geheugen.....	276
Bouwen als koninklijke taak: de architectuur van Ur III.....	283
Beeldende kunst en de verbeelding van het koningschap	290
De val van Ur en haar nalatenschap.....	297
De herontdekking en archeologische opgraving van Ur	303
Het dagelijks leven onder de heuvels van Ur	311
De opgraving van de Koninklijke Graven.....	318
Ur als archeologische vindplaats en levend erfgoed	326

Tell Sakhariya – een vergeten nederzetting in het landschap van Ur.....	334
Ga'eš – een heilige plaats in het landschap van Ur.....	342
Index.....	351
Literatuurlijst.....	369
notities.....	383

VOORWOORD

UR – De stad waar Mesopotamië geschiedenis schreef

Er zijn plaatsen op aarde waar het verleden niet verdwenen lijkt te zijn, maar nog altijd aanwezig is. Ur is zo'n plaats.

Wie vandaag naar de resten van Ur kijkt, ziet op het eerste gezicht vooral een uitgestrekt landschap van aarde, steen en oude muren. Boven de vlakte van het zuiden van Irak verheft zich de monumentale ziggurat, een van de meest herkenbare overblijfselen van het oude Mesopotamië. Maar achter deze ruïnes ligt een wereld verborgen die duizenden jaren geleden al in beweging was. Een wereld van steden en tempels, van koningen en priesters, van handelaren en ambachtslieden, van boeren en zeelieden, van schrijvers die hun tekens in natte klei drukten en daarmee de gedachten, transacties, gebeden en herinneringen van hun tijd voor ons bewaarden.

Dat is de wereld van Ur.

Ur behoort tot de oudste steden waarvan wij de geschiedenis niet uitsluitend uit archeologische resten hoeven te reconstrueren. Dankzij het spijkerschrift spreken de inwoners van Mesopotamië, zij het vaak indirect, nog altijd tot ons. Hun teksten vertellen over koningen en goden, over economische transacties, tempeladministratie, wetten, eigendommen, handel, rituelen en religieuze voorstellingen. Soms gaat het om grootse koninklijke inscripties; soms om een eenvoudige administratieve tablet waarop iemand duizenden jaren geleden een hoeveelheid graan, gerst of vee registreerde. Juist die combinatie van monumentale geschiedenis en alledaagse documenten maakt Mesopotamië zo bijzonder.

Ur was binnen deze wereld een plaats van uitzonderlijke betekenis.

De geschiedenis van de stad gaat terug tot de Ubaidperiode, vele eeuwen voordat de grote koningen van Sumer over het zuiden van Mesopotamië regeerden. In het derde millennium v.Chr. groeide Ur uit tot een belangrijk stedelijk en politiek centrum. De stad maakte deel uit van de ontwikkeling van de vroegste stedelijke beschavingen en speelde een belangrijke rol in de politieke, economische en religieuze geschiedenis van Sumer.

Maar Ur was meer dan een politieke hoofdstad.

De identiteit van de stad was nauw verbonden met haar beschermgod, de maangod Nanna. In het Sumerisch stond deze god bekend als Nanna en in het Akkadisch als Šin. Zijn cultus bepaalde in belangrijke mate het religieuze karakter van de stad. De grote tempel en de ziggurat waren niet slechts architectonische monumenten. Zij vormden het zichtbare middelpunt van een religieuze wereld waarin goden, mensen, koningen en steden met elkaar verbonden waren.

Wanneer wij vandaag naar de ziggurat van Ur kijken, zien wij daarom niet alleen een indrukwekkend bouwwerk. Wij kijken naar het centrum van een samenleving waarin religie een fundamentele plaats innam in het dagelijks leven, in de politieke ideologie en in de manier waarop mensen hun plaats in de wereld begrepen.

Onder koning Ur-Nammu, aan het einde van het derde millennium v.Chr., werd Ur het centrum van een machtige staat die wij kennen als de Derde Dynastie van Ur. De periode van Ur III behoort tot de best gedocumenteerde fasen van de Mesopotamische geschiedenis. De duizenden kleitabletten die uit deze periode bekend zijn, geven ons een uitzonderlijk inzicht

in de werking van de staat, de economie en de samenleving.

Daarmee krijgt geschiedenis in Ur een bijzonder karakter.

Wij beschikken hier niet alleen over verhalen die eeuwen later door historici of koningen zijn opgeschreven. Wij beschikken ook over documenten die ooit deel uitmaakten van het dagelijkse functioneren van de stad. Een schrijver drukte zijn stylus in de klei, noteerde een hoeveelheid goederen, een naam of een opdracht, en legde daarmee zonder het te weten een klein fragment van zijn eigen wereld vast. Die kleitablet werd vervolgens onderdeel van een administratief systeem, raakte uit gebruik, werd begraven en bleef duizenden jaren verborgen.

Vandaag kunnen wij die tekens opnieuw lezen.

Dat is een van de meest fascinerende aspecten van de studie van Ur. De afstand tussen ons en de inwoners van de stad bedraagt duizenden jaren, maar het schrift vormt soms een onverwacht directe verbinding. Namen van mensen, plaatsen en goden komen opnieuw tot leven. Administratieve lijsten laten zien hoe goederen werden verzameld en verdeeld. Koninklijke inscripties vertellen hoe vorsten zichzelf wilden presenteren. Religieuze teksten geven inzicht in de verhouding tussen mens en god. Brieven en juridische documenten laten zien dat achter de grote historische processen altijd individuele mensen schuilgingen.

De geschiedenis van Ur is daarom niet alleen een geschiedenis van koningen.

Het is ook een geschiedenis van mensen.

Dat uitgangspunt is belangrijk voor dit boek. Wie uitsluitend naar de monumenten van Ur kijkt, ziet slechts een deel van de stad. Achter de ziggurat bevond zich een complexe samenleving. Tempels waren

economische instellingen. Paleizen waren centra van bestuur. Schriftgeleerden hielden administratie bij. Handelaren bewogen zich door een netwerk dat veel verder reikte dan de directe omgeving van de stad. Ambachtslieden produceerden goederen die nodig waren voor het dagelijks leven en voor religieuze en koninklijke instellingen. Boeren waren afhankelijk van een ingewikkeld systeem van irrigatie en landbeheer. En talloze mensen die in de geschreven bronnen slechts met hun naam of beroep verschijnen, maakten gezamenlijk de geschiedenis van Ur.

Daarom kunnen wij Ur niet los zien van Mesopotamië als geheel.

De stad maakte deel uit van een groter landschap waarin de rivieren Eufraat en Tigris het leven bepaalden. Het landschap van Zuid-Mesopotamië verschilde sterk van dat van veel andere gebieden van het oude Nabije Oosten. Landbouw was afhankelijk van irrigatie, steden lagen met elkaar verbonden door waterwegen en landroutes en de ligging van de zuidelijke steden maakte contacten met andere regio's mogelijk.

Ur ontwikkelde zich binnen deze omgeving tot een belangrijk knooppunt.

De geografische werkelijkheid van Ur is bovendien in de loop van de geschiedenis veranderd. Waar de stad in de oudheid dicht bij de monding van de Eufraat en de Perzische Golf lag, bevindt de archeologische site zich tegenwoordig diep landinwaarts. Rivierlopen en kustlijnen zijn veranderd. Het landschap dat de inwoners van Ur kenden, is daardoor niet hetzelfde landschap dat de moderne bezoeker aantreft.

Ook dat herinnert ons eraan dat geschiedenis nooit alleen uit gebouwen bestaat.

Landschappen veranderen. Rivieren verleggen hun loop. Steden verdwijnen. Namen veranderen van betekenis.

Talen worden niet langer gesproken. Schriften raken vergeten. Toch kunnen sporen van een verdwenen samenleving soms duizenden jaren later opnieuw worden gelezen.

Ur is daarvan een indrukwekkend voorbeeld.

De stad werd uiteindelijk verlaten en raakte langzaam bedekt door het landschap. Wat eens een belangrijk stedelijk centrum was geweest, veranderde in een archeologische heuvel. De naam Ur bleef echter voortleven in oude teksten en tradities. Veel later begonnen Europese en Iraakse onderzoekers de resten van de stad opnieuw te onderzoeken. De archeologische opgravingen brachten een wereld aan het licht die lange tijd vrijwel uitsluitend uit teksten en fragmentarische herinneringen bekend was.

De opgravingen van Ur in de twintigste eeuw maakten bovendien duidelijk hoe rijk de materiële cultuur van de stad was. Tempels, woningen, grafvelden, administratieve gebouwen en talloze voorwerpen vormden samen een uitzonderlijk archief van het verleden. Vooral de beroemde koninklijke graven van Ur trokken wereldwijd de aandacht. Zij lieten zien hoe rijk en complex de elitecultuur van het vroeg-dynastieke Sumer kon zijn.

Maar archeologie stelt ons ook voor een belangrijke vraag.

Wat betekent het om een verdwenen beschaving opnieuw zichtbaar te maken?

Een archeologische opgraving is nooit eenvoudigweg een venster waardoor wij het verleden rechtstreeks kunnen bekijken. De resten die wij aantreffen zijn fragmenten. Zij zijn gevormd door de oorspronkelijke samenleving, maar ook door latere veranderingen, vernietiging, hergebruik, begraving en uiteindelijk door de keuzes van moderne archeologen. Wat wij vandaag

van Ur zien, is daarom het resultaat van een lange geschiedenis waarin zowel de oude bewoners als de moderne onderzoekers een rol hebben gespeeld.

Ook de teksten moeten met zorg worden gelezen.

Een koninklijke inscriptie vertelt ons bijvoorbeeld niet simpelweg wat er "werkelijk" gebeurde. Zij vertelt ons ook hoe een koning zichzelf wilde presenteren. Een administratieve tablet is geen beschrijving van de hele samenleving, maar een document dat voor een bepaald doel werd opgesteld. Een religieuze tekst geeft inzicht in ideeën en overtuigingen, maar vertelt niet automatisch hoe iedere inwoner van Ur dacht.

Geschiedenis ontstaat daarom uit het zorgvuldig vergelijken van verschillende soorten bronnen.

Archeologie, schriftelijke bronnen, architectuur, kunst, taal en materiële cultuur vullen elkaar aan. Soms bevestigen zij elkaar; soms spreken zij elkaar tegen; soms laten zij vooral zien hoeveel wij nog niet weten.

Dat maakt de studie van Ur juist zo interessant.

In dit boek wil ik de stad daarom niet behandelen als een stilstaand monument uit een ver verleden. Ik wil Ur benaderen als een levende samenleving: een stad die ontstond, groeide, veranderde, macht ontwikkelde, religieuze tradities vormgaf, economische netwerken opbouwde en uiteindelijk haar centrale positie verloor.

De geschiedenis van Ur is een geschiedenis van verandering.

Van de vroegste nederzettingen tot de grote stedelijke samenleving van het derde millennium v.Chr.; van de koningen van Sumer tot de indrukwekkende periode van Ur III; van de religieuze wereld rond Nanna tot de administratieve wereld van de schriftgeleerden; van de bloei van de stad tot haar latere herinnering onder Babylonische en andere heersers — telkens zien wij hoe

Ur zich opnieuw verhiel tot een veranderende Mesopotamische wereld.

Daarbij speelt het schrift een bijzondere rol.

Het spijkerschrift is misschien wel een van de belangrijkste sleutels tot het begrijpen van Ur. Het schrift ontstond oorspronkelijk niet als literair middel in de moderne betekenis van het woord. De oudste administratieve teksten ontstonden uit de behoefte om goederen, mensen en economische handelingen vast te leggen. Maar in de loop van de Mesopotamische geschiedenis ontwikkelde het schrift zich tot een veelzijdig systeem waarmee talen konden worden geschreven, waaronder het Sumerisch en later het Akkadisch.

De kleitablet werd daarmee veel meer dan een administratief hulpmiddel.

Het werd een drager van geheugen.

Een naam kon worden vastgelegd. Een koninklijke prestatie kon worden herdacht. Een religieuze tekst kon worden gekopieerd. Een transactie kon juridisch worden vastgelegd. Een bevel kon worden geregistreerd. Een schooloefening kon worden bewaard. En duizenden jaren later kunnen wij proberen te reconstrueren wat die tekens betekenden.

Wie zich verdiept in het spijkerschrift ontdekt daardoor iets bijzonders: de geschiedenis van Mesopotamië is niet alleen een geschiedenis die wij *over* de Mesopotamiërs vertellen. Het is ook een geschiedenis die zij zelf, in hun eigen schriftelijke systemen, gedeeltelijk aan ons hebben overgeleverd.

Dat betekent niet dat het verleden volledig toegankelijk is.

Integendeel.

Veel teksten zijn fragmentarisch. Sommige tekens zijn moeilijk leesbaar. Andere teksten zijn nog niet volledig gepubliceerd of geïnterpreteerd. Van veel historische gebeurtenissen kennen wij slechts een deel van het verhaal. Zelfs wanneer een tekst duidelijk lijkt, moeten wij rekening houden met de context waarin hij is ontstaan.

De historicus beweegt zich daarom voortdurend tussen wat bekend is, wat aannemelijk is en wat onzeker blijft.

Die voorzichtigheid doet echter niets af aan de fascinatie van het onderzoek. Zij maakt het juist interessanter. Iedere kleitablet, ieder gebouw en iedere naam kan een nieuwe vraag oproepen.

Wie was deze persoon?

Waarom werd deze tekst geschreven?

Welke rol speelde deze tempel?

Hoe functioneerde de economie?

Welke talen werden gesproken?

Hoe zagen de inwoners van Ur hun goden?

Hoe verhiel de koning zich tot de stad?

En misschien wel de meest fundamentele vraag: hoe zag het dagelijks leven eruit voor de mensen die deze indrukwekkende stad bewoonden?

In de hoofdstukken die volgen, zullen wij proberen die vragen vanuit verschillende invalshoeken te benaderen.

Ur zal daarbij niet uitsluitend worden behandeld als een archeologische vindplaats, maar als een cultuurhistorische wereld. De stad wordt zichtbaar door haar gebouwen en teksten, maar ook door haar religieuze ideeën, politieke structuren, economische systemen, sociale verhoudingen, talen en schrift.

Want uiteindelijk gaat het bij de geschiedenis van Ur niet alleen om wat er overblijft.

Het gaat om wat die overblijfselen ons kunnen vertellen over mensen.

De mensen die duizenden jaren geleden hun huizen bouwden, hun akkers bewerkten, goederen verhandelden, kinderen opvoedden, offers brachten, hun doden begroeven, conflicten uitvochten en hun gedachten in klei vastlegden. Zij leefden niet met het idee dat zij ooit onderdeel zouden worden van een geschiedenisboek. Voor hen was Ur geen archeologische vindplaats. Het was hun wereld.

Dat besef wil ik gedurende het hele boek centraal stellen.

Wanneer wij naar de ziggurat van Ur kijken, kijken wij naar een monument dat vandaag bijna onvoorstelbaar oud lijkt. Maar voor de mensen die haar bouwden, was zij geen ruïne. Zij was een religieus centrum, een zichtbaar onderdeel van hun stad en een plaats waar hun verhouding tot de god Nanna gestalte kreeg.

Wanneer wij een kleitablet bekijken, zien wij een object uit een museum of archeologische collectie. Voor de oorspronkelijke schrijver was het echter een praktisch document dat op een bepaald moment een functie had.

Wanneer wij een koningsnaam lezen, zien wij een historische figuur. Voor zijn tijdgenoten was die koning onderdeel van een politieke en religieuze werkelijkheid.

Het is mijn bedoeling de lezer steeds opnieuw over deze afstand heen te laten kijken.

Ur was geen verdwenen wereld zonder betekenis. De geschiedenis van de stad heeft ons begrip van de vroegste stedelijke beschavingen diepgaand beïnvloed. De documenten en monumenten van Ur laten zien hoe mensen duizenden jaren geleden omgingen met bestuur, religie, economie, macht, geheugen en taal. Daarmee raakt de geschiedenis van Ur ook aan een bredere vraag: wanneer begint geschiedenis?

Is dat het moment waarop mensen in steden gaan wonen? Het moment waarop koningen hun macht vastleggen? Het moment waarop schrift ontstaat? Of begint geschiedenis al veel eerder, wanneer mensen hun omgeving veranderen, rituelen ontwikkelen en gezamenlijk nieuwe vormen van samenleving creëren?

Ur geeft op al deze vragen verschillende antwoorden.

De stad ontstond niet uit het niets. Zij was het resultaat van ontwikkelingen die gedurende vele eeuwen in Zuid-Mesopotamië hadden plaatsgevonden. Evenmin eindigde haar betekenis op het moment dat de stad haar politieke macht verloor. De herinnering aan Ur bleef bestaan en haar monumenten werden in latere tijden opnieuw gebruikt, herbouwd en geïnterpreteerd.

Zelfs Nabonidus, de laatste koning van het Nieuw-Babylonische rijk, liet eeuwen later de grote tempel en ziggurat van Ur herstellen. Daarmee ontstond een fascinerende historische verbinding tussen verschillende perioden van Mesopotamische geschiedenis. De koning van Babylon keek terug naar een veel ouder verleden en gaf een oud monument opnieuw betekenis.

Dat verschijnsel — het steeds opnieuw interpreteren van het verleden — is niet beperkt tot Mesopotamië.

Ook wij doen het.

Iedere generatie kijkt met nieuwe vragen naar oude beschavingen. Wat wij belangrijk vinden, beïnvloedt de manier waarop wij naar het verleden kijken. Daarom is een boek over Ur nooit alleen een reconstructie van wat duizenden jaren geleden gebeurde. Het is ook een poging om te begrijpen hoe wij vandaag naar die verdwenen wereld kunnen kijken.

Dit boek is geschreven vanuit een cultuurhistorische belangstelling voor Mesopotamië en voor de ontwikkeling van de vroegste stedelijke beschavingen. Daarbij staat niet één aspect van Ur centraal, maar juist

de samenhang tussen verschillende aspecten van de samenleving.

De stad, het landschap, de tempel, de koning, het schrift, de economie en de mensen kunnen niet volledig los van elkaar worden begrepen. Samen vormen zij de geschiedenis van Ur.

Ik nodig de lezer daarom uit om Ur niet alleen als een oude stad te zien, maar als een samenleving die ooit vol leven was. Probeer bij ieder monument, iedere tekst en iedere naam de menselijke wereld erachter te zien.

Achter een kleitablet stond een schrijver.

Achter een administratieve lijst stonden goederen, arbeiders en organisaties.

Achter een koninklijke inscriptie stond een vorst die zijn plaats in de geschiedenis wilde bepalen.

Achter een tempel stond een religieuze gemeenschap.

En achter de resten van de stad stonden duizenden mensen die hun dagelijks leven leefden in een wereld die voor hen vanzelfsprekend was, maar voor ons inmiddels verdwenen is.

Juist daardoor is Ur zo bijzonder.

De stad waar Mesopotamië geschiedenis schreef, heeft haar eigen geschiedenis niet volledig verloren. Zij heeft delen ervan in klei, steen en aarde voor ons achtergelaten.

Het is aan ons om die sporen zorgvuldig te lezen.

Over de opbouw van dit boek

Zoals je wellicht van mijn eerdere boeken gewend bent, is ook dit boek niet strikt chronologisch opgebouwd. Dat is een bewuste keuze.

Een chronologische behandeling van de geschiedenis heeft natuurlijk voordelen: gebeurtenissen volgen elkaar

overzichtelijk op en de lezer kan de ontwikkeling van een stad of beschaving stap voor stap volgen. Maar bij een cultuurhistorisch onderwerp als Ur bestaat het gevaar dat de geschiedenis daardoor vooral een opeenvolging van jaartallen, koningen en gebeurtenissen wordt. Ur laat zich naar mijn mening beter begrijpen wanneer we verschillende aspecten van de stad naast elkaar bekijken. De geschiedenis van Ur bestaat immers niet alleen uit een opeenvolging van dynastieën. Het gaat ook om religie, schrift, architectuur, economie, handel, dagelijks leven, macht, kunst en de mensen die deze samenleving vormgaven.

Door deze onderwerpen vanuit verschillende invalshoeken te benaderen, kunnen verbanden zichtbaar worden die in een strikt chronologische vertelling gemakkelijk verloren gaan. Soms keren we daarbij bewust terug naar een eerdere periode of kijken we vanuit een later tijdstip terug naar een gebeurtenis. Dat is geen omweg, maar juist een manier om de historische werkelijkheid beter te begrijpen.

Geschiedenis is immers geen rechte lijn.

Een stad als Ur werd gedurende duizenden jaren gevormd door ontwikkelingen die elkaar beïnvloedden, elkaar overlappen en soms eeuwen later opnieuw betekenis kregen. Door het verhaal niet uitsluitend van het oudste naar het nieuwste te vertellen, ontstaat ruimte om Ur als een levende cultuur te bekijken: vanuit verschillende tijden, perspectieven en menselijke ervaringen.

Daarom is dit boek geen klassieke tijdlijn van Ur.

Het is een kennismaking met een stad waarin verschillende lagen van de Mesopotamische geschiedenis samenkomen — en waarin de lezer soms vooruit, soms achteruit en soms juist dieper de geschiedenis in wordt meegenomen.

EEN DAG IN UR

Een cultuurhistorische reconstructie van het dagelijks leven rond 2100 v.Chr.

De zon was nog niet boven de vlakke horizon verschenen toen de eerste geluiden van Ur de stilte verbraken. In het oosten kleurde de hemel donkerrood boven de uitgestrekte moerassen van Zuid-Mesopotamië. De lucht voelde nog koel aan, maar iedereen wist dat de hitte binnen enkele uren genadeloos zou worden.

Vanuit de huizen klonk het zachte schuiven van houten deuren. Ezels begonnen ongeduldig te balken. Honden liepen door de stegen op zoek naar etensresten die de vorige avond waren achtergelaten.

De geur van een straat in Ur

Nog voordat iemand een woord sprak, vertelde de straat haar eigen verhaal.

Ur rook niet zoals een moderne stad. Er bestond geen riolering zoals wij die kennen. Afval, dieren en mensen leefden dicht op elkaar. Toch was de stad verre van een stinkende chaos; bewoners hielden hun directe leefomgeving zo schoon mogelijk.

De straat kende een complexe mengeling van geuren.

Uit de bakkerijen kwam de warme geur van vers gebakken gerstbroden. Platte broden plakten tegen de hete binnenwand van kleiovens. De geur van geroosterd graan vermengde zich met die van sesamolie.

Een paar huizen verder hing de zoete geur van dadels die lagen te drogen op rieten matten.

Daar tussendoor drong de scherpe ammoniaklucht van ezelmest.

Schapen waren zojuist door de straat geleid. Hun wol droeg nog de geur van de weiden langs de Eufraat.

Bij sommige huizen stonden grote kruiken waarin bier stond te gisten. Het zure aroma van fermenterend graan hing zwaar in de lucht.

Uit kleine werkplaatsen kwam de geur van natte klei.

Pottenbakkers hadden hun klei nat gehouden gedurende de nacht. Vermengd met rivierwater verspreidde deze een frisse aardse geur.

Verderop rook men houtrook.

Brandstof was schaars. Men gebruikte vooral gedroogde mest, riet en dadelpalmhout. Daardoor hing voortdurend een lichte rokerigheid boven de stad.

Aan de rand van de straat stond een leerbewerker.

Zijn werkplaats was onmiddellijk herkenbaar.

Gelooide huiden verspreidden een penetrante geur van urine, vetten en plantaardige looistoffen.

Daar vlak naast verkocht een handelaar wierook uit Dilmun.

Wanneer een klant een stukje hars op gloeiende houtskool legde, veranderde de straat plotseling.

Frankincense vulde de lucht met een harsachtige, bijna citrusachtige geur die zich mengde met de alledaagse geuren van mens en dier.

Zo rook Ur.

Niet vies.

Niet schoon.

Maar levend.

De markt ontwaakt

Nog voor de zon hoog stond liep de bevolking richting de markt.

Het eerste wat iemand hoorde was geen geroezemoes.

Het waren de dieren.

Ezels balkten.

Schape mekkerden.

Geiten riepen naar hun jongen.

Kippen scharrelden tussen de voeten van voorbijgangers.

Daarna kwamen de stemmen.

Verkopers riepen hun waren uit.

"Verse vis!"

"Dadels uit de zuidelijke boomgaarden!"

"Fijn geweven woll!"

"Nieuwe kruiken!"

Het Akkadisch en het Sumerisch klonken door elkaar.

Een koopman uit Elam sprak met een zwaar accent.

Een handelaar uit Mari sprak een ander dialect.

Twee schrijvers zaten op lage krukjes.

Hun stylussen tikten ritmisch tegen kleitabletten.

Tik.

Tik.

Tik.

Af en toe werd een tablet gladgestreken met een natte hand.

Kinderen renden tussen de kramen.

Vrouwen onderhandelden luid over de prijs van wol.

Een muzikant speelde op een lier.

Verderop sloeg een koperbewerker met een stenen hamer op een bronzen schaal.

Kling.

Kling.

Kling.

De markt was geen stille handelsplaats.

Het was het kloppende hart van de stad.

De werkdag van een pottenbakker

Aan de rand van Ur woonde de pottenbakker Lu-Nanna.

Zijn dag begon lang vóór zonsopgang.

Hij wist dat de middaghitte het werken vrijwel onmogelijk zou maken.

Samen met zijn oudste zoon liep hij naar een opslagplaats waar de klei lag afgedekt onder vochtige matten.

De klei moest precies de juiste samenstelling hebben.

Te veel zand maakte haar broos.

Te veel slib maakte haar slap.

Hij stampte de klei met blote voeten.

Daarna knielde hij neer.

Zijn draaischijf draaide langzaam.

Met beide handen trok hij de wand van een kruik omhoog.

Steeds opnieuw.

Iedere beweging was identiek.

Duizenden keren geoefend.

Na enkele minuten stond er een vrijwel perfecte voorraadpot.

Zijn vrouw bracht een vochtige doek.

Zijn dochter kerfde eenvoudige geometrische patronen in kleinere schalen.

Buiten stonden tientallen potten te drogen.

Pas na enkele dagen konden zij de oven in.

Wanneer de oven eenmaal werd gestookt, liep de temperatuur op tot honderden graden.

De hitte was verstikkend.

Het vuur moest urenlang worden bewaakt.

Een verkeerde temperatuur betekende een mislukte lading.

Aan het einde van de dag waren Lu-Nanna's armen bedekt met opgedroogde klei.

Zijn rug deed pijn.

Maar tientallen nieuwe potten stonden klaar voor de markt.

De priester in de tempel

Terwijl de stad ontwaakte, beklom priester Enlil-iddinam langzaam de trappen van de tempel.

Hij droeg een fris gewassen wollen mantel.

Voor hij de heilige ruimte binnenging waste hij zorgvuldig zijn handen.

Rituele reinheid was noodzakelijk.

Binnen veranderde de wereld.

Het rumoer van de stad verdween.

Dikke muren hielden het geluid buiten.

Het was koel.

Donker.

Alleen olielampen verlichtten de ruimte.

De geur was onmiddellijk anders dan buiten.
Wierook.
Cederhout.
Brandende olie.
Verse bloemen.
De godheid woonde hier werkelijk.
Dat was geen symboliek.
Voor de priester was dit een dagelijkse realiteit.
Het godenbeeld werd behandeld alsof het een levende koning was.
Het kreeg voedsel.
Water.
Kleding.
Sieraden.
Zelfs muziek.
Muzikanten speelden zachte melodieën op lieren terwijl priesters hymnen reciteerden.
De priester sprak geen gebeden namens zichzelf.
Hij diende de god namens de gehele stad.
Wanneer hij wierook offerde, geloofde hij werkelijk dat de god deze ontving.
Zijn wereldbeeld kende geen scheiding tussen religie en werkelijkheid.

De koopman op weg naar Dilmun

Aan de haven van Ur lag een houten handelsboot gereed.
Koopman Ur-Ningirsu controleerde voor de laatste keer zijn lading.
Wollen stoffen.

Gerst.
Zilver.
Gegraveerde stenen.
Olijfolie.
Hij voer zuidwaarts.
Via de Eufraat.
Naar de Perzische Golf.
Naar Dilmun.
De reis duurde weken.
Overdag was de zon genadeloos.
's Nachts schitterden duizenden sterren boven het
kalme water.
De bemanning kende iedere ster.
Zij navigeerden zonder kompas.
Onderweg stopten zij bij kleine nederzettingen om
water in te nemen.
Soms voeren dolfijnen naast het schip.
In Dilmun ontmoetten zij kooplieden uit Magan en zelfs
uit de Indusbeschaving.
Daar werden koper, ivoor, parels en kostbare
houtsoorten verhandeld.
Iedere reis bracht risico's.
Stormen.
Ziekte.
Piraten.
Ondiepten.
Maar succesvolle handel kon een familie generaties lang
rijk maken.

Het irrigatiekanaal tijdens de oogst

Wanneer de zomer haar hoogtepunt bereikte, stond het irrigatiesysteem onder maximale druk.

Het kanaal glinsterde in de zon.

Langs beide oevers groeiden rijen dadelpalmen.

Water stroomde langzaam richting honderden akkers.

Boeren openden en sloten houten schuiven.

Met eenvoudige gereedschappen leidden zij het water precies naar de juiste velden.

Kinderen liepen blootsvoets door de modder.

Mannen maaiden gerst met vuurstenen sikkels.

Vrouwen bonden schoven bijeen.

Ezels vervoerden manden vol graan.

Overal hing het droge aroma van rijpe gerst.

De lucht was gevuld met stof.

Wanneer de wind opstak golfdde duizenden aren tegelijk.

Het leek alsof een gouden zee door de vlakte bewoog.

Op sommige plaatsen stonden schrijvers onder eenvoudige afdakjes.

Zij noteerden nauwkeurig hoeveel graan iedere boer afleverde.

Belasting.

Tempelopbrengst.

Opslag.

Alles werd geregistreerd.

Want zonder administratie kon geen irrigatiestaat bestaan.

De avond over Ur

Tegen zonsondergang veranderde de stad opnieuw.

De hitte week langzaam.

Mensen zaten op platte daken om verkoeling te zoeken.

Kinderen speelden in de stegen.

Vrouwen maalden het laatste graan.

Mannen dronken bier uit lange rietjes uit grote kruiken.

Vanuit de tempel klonk opnieuw gezang.

In de verte loeiden runderen die terugkeerden naar hun hokken.

Olielampen verschenen één voor één achter de kleine ramen van lemen huizen.

Boven de stad verhief zich de enorme ziggurat, waarvan de terrassen nog lang het laatste zonlicht vasthielden. Haar silhouet beheerste de horizon en herinnerde iedere inwoner eraan dat Ur niet slechts een verzameling huizen was, maar een kosmos waarin goden, mensen, dieren en het landschap met elkaar waren verbonden.

Voor de bewoners was dit geen uitzonderlijke dag. Het was een gewone dag in een van de grootste steden van de wereld rond 2100 v.Chr. Toch weerspiegelde elk detail — de geur van natte klei, het geroep van marktkoopliden, het ritme van de pottenbakkersschijf, de wierook in de tempel, de spanning van de zeehandel naar Dilmun en het stromende water in de irrigatiekanalen — de beschaving die voor het eerst op grote schaal steden, schrift, gespecialiseerde ambachten, internationale handel en een complexe staatsorganisatie had voortgebracht. Juist in deze alledaagse ervaringen krijgt de archeologische werkelijkheid van Ur haar meest menselijke dimensie: niet alleen als een verzameling monumenten en kleitabletten, maar als een levendige stad waarin duizenden mensen elke dag opnieuw hun bestaan vormgaven.

UR: EEN STAD TUSSEN GODEN, KONINGEN EN MENSEN

Ur behoort tot de meest betekenisvolle steden van het oude Mesopotamië. De stad lag in het zuiden van het huidige Irak, op de plaats die tegenwoordig bekendstaat als **Tell el-Muqayyar**, in het gouvernement Dhi Qar. In de oudheid bevond Ur zich aan een belangrijke rivierarm van de Eufraat, niet ver van de Perzische Golf. Het landschap waarin de stad ontstond, verschilde daardoor sterk van het huidige landschap. Rivieren veranderden in de loop van duizenden jaren van bedding, sedimentatie veranderde de ligging van de kust en gebieden die ooit rechtstreeks met de Golf verbonden waren, kwamen geleidelijk verder landinwaarts te liggen. Wie de ruïnes van Ur vandaag bezoekt, ziet daarom niet exact het landschap dat de inwoners van de stad kenden. De geografische omgeving zelf is onderdeel geworden van de geschiedenis van Ur.

De bewoningsgeschiedenis van de plaats gaat terug tot de **Ubaidperiode**, omstreeks het vierde millennium v.Chr. Ur was daarmee geen stad die plotseling in de geschiedenis verscheen, maar het resultaat van een veel langer proces van bewoning, sociale verandering en stedelijke ontwikkeling in Zuid-Mesopotamië. In het derde millennium v.Chr. groeide Ur uit tot een belangrijk stedelijk centrum binnen de wereld van Sumer. De stad maakte deel uit van een netwerk van steden waarin politieke macht, religie, landbouw, handel en schrift steeds nauwer met elkaar verbonden raakten. Vanaf de vroeg-dynastieke periode wordt Ur ook in schriftelijke bronnen genoemd. De koningslijsten en

andere teksten verbinden de stad met verschillende heersers, waaronder Mesannepada, die in de historische traditie wordt beschouwd als de eerste koning van Ur die met zekerheid bij naam kan worden verbonden met de vroege dynastieke geschiedenis. Daarbij is het belangrijk onderscheid te maken tussen de historische werkelijkheid en de manier waarop latere Mesopotamische teksten die werkelijkheid hebben geordend. De geschiedenis van Ur begint immers niet met de eerste koning die wij bij naam kennen. Lang daarvoor bestond er al een stedelijke gemeenschap met eigen tradities, economische structuren en religieuze instellingen.

De betekenis van Ur kan niet los worden gezien van haar religieuze identiteit. De belangrijkste god van de stad was **Nanna**, de Sumerische maangod, die in het Akkadisch bekendstond als Sin. De cultus van Nanna vormde gedurende lange tijd een van de belangrijkste pijlers van het religieuze en politieke leven van Ur. De grote tempel en de monumentale ziggurat waren geen geïsoleerde bouwwerken, maar maakten deel uit van een groter tempelcomplex waarin religie, economie en bestuur samenkwamen. De ziggurat die wij vandaag kennen, werd in haar monumentale vorm gebouwd tijdens de periode van de Derde Dynastie van Ur, in het begin van het tweede millennium v.Chr., onder koning **Ur-Nammu**, en werd later opnieuw hersteld, onder meer tijdens de regering van **Nabonidus**, de laatste koning van het Nieuw-Babylonische rijk. Daarmee werd de ziggurat niet alleen een monument van Ur-Nammu's tijd, maar ook een tastbare verbinding tussen verschillende historische perioden. Eeuwen na de bloei van Ur keken latere Mesopotamische koningen nog steeds naar de stad en haar heiligdommen als naar een belangrijk onderdeel van het religieuze en historische verleden van Mesopotamië.

De relatie tussen religie en politiek wordt nergens duidelijker dan in de geschiedenis van de cultus van Nanna. Toen **Sargon van Akkad** in de tweede helft van het derde millennium v.Chr. zijn macht over grote delen van Mesopotamië uitbreidde, kreeg Ur een plaats binnen een veel groter politiek geheel. Sargons dochter **Enheduanna** werd aangesteld als hogepriesteres van Nanna in Ur. Haar positie was niet uitsluitend religieus van betekenis. De hogepriesteres vormde een belangrijke schakel tussen het koningshuis, de stad en de cultus van de maangod. De benoeming van een lid van de koninklijke familie maakte zichtbaar hoe politieke macht en religieuze autoriteit in Mesopotamië met elkaar verweven waren. De functie bleef bovendien gedurende lange tijd een belangrijk symbool van politieke invloed op Ur en de omliggende regio. Het is daarom te eenvoudig om de tempel uitsluitend als een plaats van aanbidding te beschouwen. De tempel was tegelijkertijd een religieuze, economische en maatschappelijke instelling en speelde een belangrijke rol in de organisatie van het stedelijke leven.

Ur was daarnaast een centrum waar de ontwikkeling van de Mesopotamische schriftcultuur op indrukwekkende wijze zichtbaar wordt. De duizenden kleitabletten die uit Ur afkomstig zijn, geven ons inzicht in een samenleving waarin het schrift diep was doorgedrongen in het dagelijks functioneren van de stad. Administratieve teksten registreren goederen, arbeidskrachten, rantsoenen, land, vee en economische transacties. Juridische documenten leggen afspraken en eigendommen vast. Koninklijke inscripties herinneren aan bouwactiviteiten en politieke prestaties. Religieuze teksten brengen de verhouding tussen mensen en goden onder woorden. Schoolteksten laten zien hoe toekomstige schriftgeleerden werden opgeleid. Het zijn juist deze uiteenlopende bronnen die ons in staat stellen Ur niet uitsluitend te zien als een stad van koningen en

monumenten, maar als een complexe samenleving waarin talloze mensen dagelijks bezig waren met arbeid, handel, bestuur, religie en onderwijs.

De materiële resten van Ur vertellen hetzelfde verhaal op een andere manier. De beroemde **Koninklijke Begraafplaats van Ur**, vooral bekend door de rijke graven uit de vroeg-dynastieke periode, heeft een uitzonderlijk beeld gegeven van de rijkdom en internationale contacten van de stad. In de graven werden voorwerpen aangetroffen van goud, zilver, lapis lazuli en andere kostbare materialen. Een deel van deze materialen was niet lokaal beschikbaar en moest van grote afstand worden aangevoerd. Lapis lazuli wijst bijvoorbeeld op contacten met gebieden ver naar het oosten, terwijl andere materialen en objecten verbanden aantonen met verschillende delen van het oude Nabije Oosten en het gebied rond de Perzische Golf. Deze vondsten laten zien dat Ur niet geïsoleerd aan de rand van Mesopotamië lag. De stad maakte deel uit van uitgestrekte netwerken waarin goederen, grondstoffen, technieken, ideeën en mensen zich verplaatsten. De rijkdom van de graven moet daarbij niet worden opgevat als een eenvoudige afspiegeling van de welvaart van alle inwoners. De graven behoren tot een specifieke sociale en politieke context en laten vooral zien hoe machtige groepen hun status, identiteit en verhouding tot de doden vormgaven.

Een van de meest intrigerende vondsten uit Ur zijn de beroemde **lieren van Ur**. Deze muziekinstrumenten, waarvan sommige rijkelijk waren versierd en onder meer de vorm van een stierenkop kregen, herinneren ons eraan dat de stedelijke cultuur van Mesopotamië niet alleen bestond uit administratie, oorlogvoering en religieuze rituelen. Muziek, beeldende kunst en ambachtelijke productie maakten eveneens deel uit van het leven in de stad. De voorwerpen uit de graven zijn daardoor niet alleen kunsthistorische objecten. Zij

vertellen iets over de manier waarop de inwoners van Ur schoonheid, status, ritueel en vakmanschap met elkaar verbonden. Een instrument dat duizenden jaren geleden in een graf werd geplaatst, was ooit onderdeel van een levende muzikale cultuur. De mens die het instrument bespeelde, de ambachtsman die het vervaardigde en de gemeenschap waarin het werd gebruikt, zijn grotendeels verdwenen, maar het object heeft een klein deel van die wereld voor ons bewaard.

De geschiedenis van Ur is ook verbonden met een van de vroegst bekende individuele auteursnamen uit de wereldgeschiedenis: **Enheduanna**. Zij leefde tijdens de periode van het Akkadische rijk en was hogepriesteres van Nanna in Ur. Aan haar naam zijn verschillende religieuze hymnen verbonden, waaronder de beroemde *Nin-me-šara*, in het Nederlands vaak aangeduid als *De verheffing van Inanna*. De vraag in hoeverre Enheduanna de teksten zelf heeft gecomponeerd, en hoe de teksten in hun latere schriftelijke overlevering zijn gevormd, blijft onderwerp van wetenschappelijke discussie. Juist die voorzichtigheid is belangrijk. Het is verleidelijk om haar zonder voorbehoud de "eerste auteur uit de geschiedenis" te noemen, maar de werkelijkheid van de Mesopotamische schriftcultuur is complexer. Wat haar figuur in ieder geval bijzonder maakt, is dat haar naam expliciet verbonden is geraakt met een corpus van religieuze literatuur en dat haar positie als hogepriesteres een uitzonderlijke combinatie vormde van politieke afkomst, religieuze autoriteit en literaire traditie.

De aanwezigheid van literatuur in Ur laat zien dat het Mesopotamische schrift zich inmiddels ver voorbij zijn oorspronkelijke administratieve functies had ontwikkeld. Schrift kon worden gebruikt om religieuze ideeën te formuleren, goden te prijzen, koningen te verheerlijken, rituelen vast te leggen en gebeurtenissen in herinnering te houden. Tijdens de periode van de Derde Dynastie van Ur ontstond een omvangrijke literaire traditie

waarin koningen, helden en goden centraal stonden. Veel van de teksten die wij tegenwoordig met Ur verbinden, zijn echter bekend uit latere kopieën. Dat betekent dat ook hier voorzichtigheid geboden is: een tekst die wij kennen uit een veel latere tablet, hoeft niet letterlijk te zijn overgeleverd in dezelfde vorm als waarin hij oorspronkelijk werd gecomponeerd.

Mesopotamische schriftgeleerden kopieerden, bewerkten en onderwezen teksten gedurende vele generaties. De geschiedenis van een tekst kan daardoor bijna net zo interessant zijn als de inhoud ervan.

Juist aan het einde van de Ur III-periode krijgt die literaire traditie een bijzonder aangrijpend karakter. Toen de politieke macht van de Derde Dynastie van Ur uiteenviel en koning **Ibbi-Sîn** uiteindelijk werd verslagen en gevangen genomen, ontstonden teksten waarin de ondergang van Ur en Sumer werd betreurd. De *Klaagzang om de verwoesting van Sumer en Ur* behoort tot de bekendste voorbeelden. De tekst beschrijft de ondergang niet alleen als een politiek of militair gebeuren, maar geeft er een religieuze en emotionele betekenis aan. De verwoesting van de stad wordt verbonden met de verstoring van de relatie tussen mensen en goden en met het verlies van de orde die de stad bijeenhield. Daardoor krijgen wij niet alleen informatie over een historische crisis, maar ook inzicht in de manier waarop Mesopotamische schriftgeleerden nadachten over rampspoed, macht, goddelijke wil en het verdwijnen van een stad. De val van Ur werd zo zelf onderdeel van het culturele geheugen van Mesopotamië.

Dat culturele geheugen is misschien wel een van de belangrijkste redenen waarom Ur voor ons nog steeds zo fascinerend is. De stad verdween uiteindelijk als groot politiek centrum, maar haar naam en religieuze betekenis verdwenen niet onmiddellijk uit de Mesopotamische herinnering. De ziggurat bleef bestaan, werd in latere perioden hersteld en bleef verbonden met

de religieuze geschiedenis van de regio. De ruïnes die tegenwoordig boven het landschap uitsteken, zijn daardoor geen eenvoudige resten van één historische periode. Zij zijn het resultaat van verschillende lagen van bewoning, herbouw, herinnering en interpretatie. Wanneer wij naar Ur kijken, kijken wij in feite door meerdere historische lagen tegelijk.

Ook de archeologische geschiedenis van Ur heeft onze kennis sterk beïnvloed. De opgravingen in de twintigste eeuw brachten grote delen van de stad, de tempelcomplexen, woningen, graven en duizenden voorwerpen aan het licht. Vooral de ontdekkingen in de Koninklijke Begraafplaats kregen internationale bekendheid. Tegelijkertijd veranderde de betekenis van Ur door deze opgravingen. Een plaats die duizenden jaren lang vooral als ruïne in het landschap had gelegen, werd opnieuw een centrum van wetenschappelijke belangstelling. Archeologen, historici, assyriologen en kunsthistorici begonnen de verschillende bronnen met elkaar te verbinden. Kleitabletten konden worden gekoppeld aan gebouwen; namen uit teksten konden worden verbonden met historische perioden; voorwerpen konden worden bestudeerd binnen hun archeologische context.

Daarmee werd Ur opnieuw een plaats waar verschillende vormen van kennis samenkwamen.

De betekenis van Ur ligt uiteindelijk dan ook niet alleen in de ouderdom van de stad of in de monumentaliteit van haar ziggurat. Ur is belangrijk omdat hier verschillende kenmerken van de Mesopotamische beschaving op uitzonderlijk duidelijke wijze samenkomen. Hier zien wij de ontwikkeling van stedelijke samenleving, de macht van tempel en koning, de betekenis van religie, de werking van economie en administratie, de internationale handelscontacten van het derde millennium v.Chr., de ontwikkeling van het

schrift en de groei van een literaire cultuur. Maar achter al die grote structuren blijven de mensen zichtbaar. De schriftgeleerde die een kleitablet beschreef, de ambachtsman die een muziekinstrument vervaardigde, de handelaar die goederen van ver over zee of land naar Ur bracht, de priester die een ritueel uitvoerde, de boer die afhankelijk was van irrigatie en de koning die zijn naam in steen liet vastleggen: zij maakten gezamenlijk de geschiedenis van de stad.

Ur was daarom geen decor waartegen de geschiedenis zich afspeelde. **Ur was zelf een historische gemeenschap**, gevormd door mensen, instituties, landschappen, overtuigingen en herinneringen. De stad laat zien hoe beschaving niet alleen ontstaat door grote koningen of monumentale gebouwen, maar door de voortdurende wisselwerking tussen duizenden mensen en de structuren waarin zij leven.

Wanneer wij vandaag naar de ruïnes van Ur kijken, zien wij dus niet alleen het verleden. We zien ook de sporen van een samenleving die zichzelf voortdurend opnieuw vormgaf. De kleitabletten, tempels, graven, beelden, muziekinstrumenten en inscripties zijn fragmenten van een wereld die ooit vanzelfsprekend was voor haar bewoners. Voor ons zijn het bronnen geworden. Samen stellen zij ons in staat een verdwenen samenleving opnieuw te benaderen — niet als een volledig herstelbare wereld, maar als een historische werkelijkheid waarvan wij de verschillende lagen zorgvuldig kunnen onderzoeken.

En misschien is dat uiteindelijk de grootste betekenis van Ur: de stad herinnert ons eraan dat beschaving nooit alleen bestaat uit wat mensen bouwen. Zij bestaat ook uit wat mensen geloven, schrijven, bewaren, herinneren en doorgeven. De stenen van de ziggurat zijn blijven staan, de kleitabletten hebben hun tekens behouden en de naam van Ur is duizenden jaren later

nog steeds bekend. Tussen die stenen en tekens
bevinden zich de levens van de mensen die de stad ooit
hun thuis noemden. Het is die menselijke wereld die in
dit boek centraal staat.

HET LANDSCHAP EN DE VROEGSTE GESCHIEDENIS VAN UR

Wie de resten van Ur vandaag bekijkt, ziet een uitgestrekte archeologische heuvel die zich duidelijk verheft boven de vlakte van Zuid-Irak. De archeologische site beslaat een gebied van ongeveer 1.200 bij 800 meter en steekt op sommige plaatsen circa twintig meter boven het omringende landschap uit. De tell wordt doorsneden door de resten van een oud kanaal, waardoor het terrein in een noordelijk en zuidelijk gedeelte wordt verdeeld. Rondom zijn nog sporen van de oude stadsmuur zichtbaar. Toch vertellen deze huidige contouren maar een deel van het verhaal. De omvang van Ur veranderde namelijk voortdurend. De stad was geen statische nederzetting met vanaf het begin een vastomlijnde omvang, maar groeide, kromp en breidde zich opnieuw uit naarmate haar bevolking, economische betekenis en politieke positie veranderden. In de periode van Jemdet Nasr besloeg de bewoonde oppervlakte naar schatting ongeveer vijftien hectare. Tijdens de Vroegdynastieke periode was dat al ongeveer negentig hectare. Onder de Derde Dynastie van Ur bereikte de stedelijke bewoning ongeveer 108 hectare en tijdens de periode Isin-Larsa zelfs circa 140 hectare. De bewoning strekte zich toen op sommige plaatsen voorbij de eerder aangelegde stadsmuren uit. De opeenvolgende uitbreidingen laten zien dat de geschiedenis van Ur ook letterlijk een geschiedenis van ruimte is: de stad groeide mee met de ontwikkeling van haar samenleving.

Het landschap waarin die ontwikkeling plaatsvond, zag er bovendien anders uit dan het landschap dat wij tegenwoordig met Ur associëren. Toen de eerste

bewoners zich hier vestigden, lag Ur veel dichterbij de kust van de Perzische Golf dan nu het geval is. De voortdurende veranderingen in de loop van de Eufraat, de afzetting van sediment en de geleidelijke verschuiving van de kustlijn hebben het landschap gedurende duizenden jaren ingrijpend veranderd. Zuid-Mesopotamië was in deze vroege perioden een waterrijke omgeving waarin rivieren, moerassen, kreken en ondiepe watergebieden een belangrijke rol speelden. Voor de bewoners van Ur was water niet slechts een hulpmiddel voor landbouw, maar een wezenlijk onderdeel van hun leefwereld. De kanalen die later zo kenmerkend werden voor de Mesopotamische steden hadden daarom waarschijnlijk niet uitsluitend een irrigatiefunctie. Sommige waterwegen zullen vooral voor transport zijn gebruikt en verbonden de stad met andere nederzettingen, landbouwgebieden en handelsroutes. In een samenleving waarin de rivieren de belangrijkste natuurlijke verkeersaders vormden, was een stad aan het water in feite verbonden met een veel groter economisch landschap. Goederen, mensen en ideeën konden zich over het water verplaatsen en de ligging van Ur droeg daardoor bij aan haar ontwikkeling als stedelijk centrum.

De vroege economie van Ur moet dan ook worden begrepen in relatie tot de bijzondere ecologie van Zuid-Mesopotamië. De moerassige omgeving bood natuurlijke hulpbronnen die rechtstreeks konden worden geëxploiteerd. Vis, watervogels, riet en eetbare planten vormden belangrijke bestanddelen van het voedsel- en grondstoffenpakket. Riet kon bovendien voor uiteenlopende doeleinden worden gebruikt: voor eenvoudige constructies, matten, manden en andere gebruiksvoorwerpen. De aanwezigheid van zulke natuurlijke hulpbronnen maakt duidelijk dat de ontwikkeling van de eerste stedelijke gemeenschappen niet uitsluitend afhankelijk hoeft te zijn geweest van

intensieve landbouw. De traditionele voorstelling waarin stedelijke beschaving vrijwel automatisch begint met een landbouwrevolutie en vervolgens leidt tot steden, is daarvoor te eenvoudig. In Zuid-Mesopotamië was de verhouding tussen mens, water, landschap en voedselvoorziening complexer. De bewoners maakten gebruik van wat hun omgeving bood en pasten hun economische activiteiten aan de veranderende omstandigheden aan. De stad ontstond daarmee niet tegenover het natuurlijke landschap, maar juist in voortdurende wisselwerking ermee.

De vroegste bewoningslagen van Ur gaan terug tot de **Ubaidperiode**, die grofweg wordt gedateerd tussen het zesde en het vierde millennium v.Chr. De naam van deze archeologische periode is ontleend aan Tell al-'Ubaid, een vindplaats in Zuid-Mesopotamië waar vroeg materiaal van deze cultuur werd onderzocht. De Ubaidperiode is van groot belang voor het begrijpen van de ontwikkeling die uiteindelijk tot de eerste stedelijke samenlevingen van Mesopotamië zou leiden. In deze periode zien we al nederzettingen met herkenbare vormen van sociale organisatie, gespecialiseerde ambachtelijke productie en regionale contacten. De gemeenschappen waren nog geen steden in de latere betekenis van het woord, maar zij vormden wel een belangrijke basis voor de maatschappelijke veranderingen die zich in de daaropvolgende millennia zouden voltrekken. Ook Ur moet in dit lange ontwikkelingsproces worden geplaatst. De latere monumentaliteit van de stad kan gemakkelijk de indruk wekken dat Ur vanaf het begin een groot stedelijk centrum was, maar de archeologische lagen herinneren ons eraan dat achter de beroemde stad een veel oudere geschiedenis van bewoning schuilgaat.

Die oudste lagen zijn echter niet altijd eenvoudig te interpreteren. Archeologen die in het begin van de twintigste eeuw onderzoek deden in Ur, troffen boven

oudere bewoningslagen een opvallende laag sediment aan. In de eerste decennia van de archeologie werd een dergelijke afzetting slaag al snel in verband gebracht met het verhaal van een grote overstroming. Dat was begrijpelijk, omdat de ontdekking plaatsvond in een tijd waarin zowel de Bijbelse traditie als de Mesopotamische literatuur grote invloed hadden op de manier waarop men het verleden interpreteerde. De aanwezigheid van een dikke laag afzettingen leek een tastbare bevestiging te bieden voor het idee dat een uitzonderlijke overstroming ooit een groot deel van de Mesopotamische wereld had getroffen. De verleiding was dan ook groot om de archeologische laag direct te verbinden met de beroemde overstromingsverhalen uit het *Epos van Gilgamesj* en met het verhaal van de zondvloed in het boek Genesis.

Later onderzoek heeft echter laten zien dat een dergelijke eenvoudige identificatie niet houdbaar is. Sedimentlagen komen op verschillende plaatsen in Zuid-Mesopotamië voor, maar zij dateren niet noodzakelijk uit dezelfde periode. Nieuwe dateringsmethoden, waaronder radiokoolstofdatering, hebben duidelijk gemaakt dat overstromingen in verschillende steden op verschillende momenten hebben plaatsgevonden. Daarmee wordt het beeld ingewikkelder, maar tegelijkertijd ook historisch interessanter. De zuidelijke Mesopotamische vlakte was van nature kwetsbaar voor overstromingen. De Eufraat en de Tigris konden hun loop veranderen, buiten hun oevers treden en grote hoeveelheden sediment afzetten. Water en wind veroorzaakten daarnaast voortdurend erosie en verplaatsten materiaal door het landschap. Een grote overstroming hoefde daarom niet één enkele, uitzonderlijke gebeurtenis te zijn die het hele land tegelijkertijd trof. Voor de bewoners van Mesopotamië waren overstromingen een terugkerend onderdeel van